

תוכן עניינים

1	מבוא
3	חלק ראשון: משק חקלאי – כללי
3	עקרון אי מכירת הקרקע
4	עקרון אי חלוקת הנחלה
5	מעמדן של הנשים באגודה
6	חלק שני: זכויות הירושה בנחלה
6	חוק הירושה – הוראות כלליות
6	היורשים
7	היקף העיזבון
7	ירושת נחלה
7	המצב עד לשנת 2018
9	השינויים לאורך השנים בפסיקה ביחס להורשת נחלה
12	השינוי בזכויות הירושה שחלו ב - 2018
13	מעמדה של האישה בפטירה
14	חלק שלישי: הנחלה בגירושין
14	הדין הכללי של חלוקת רכוש בגרושין
14	חזקת השיתוף ו"אזון המשאבים"
16	השיתוף של בני הזוג בנחלה - כללי
17	פסיקה
20	מעמדה של האישה באירוע של בגירושין
20	סיכום
21	מקורות:

מבוא

93% מהקרקעות בישראל הם בבעלות ציבורית, ו- 7% מהקרקעות הם בבעלות פרטית. קרקע בבעלות ציבורית היא קרקע הנמצאת בבעלות המדינה, בבעלות רשות הפתוח, או בבעלות קרן קיימת לישראל. כלל הקרקעות הנ"ל שבעלות ציבורית נקראות "מקרקעי ישראל", והן מנוהלות ע"י רשות מקרקעי ישראל (להלן: "רמ"י" רשות זו נקראה בעבר "מנהל מקרקעי ישראל"). על פי חוק יסוד: מקרקעי ישראל,¹ קיים איסור על העברת בעלות במקרקעי ישראל, והשימוש של פרטים במקרקעין אלה נעשה באמצעות חכירה בלבד.²

יעודן של חלק מהקרקעות הנ"ל הוא יעוד חקלאי. לענף החקלאות חשיבות כלכלית, פוליטית, ודמוגרפית. חשיבותו העיקרית של הענף, נובע משאיפת מדינה לספק בעצמה את המזון של תושביה, ולא להיות תלויה בעניין זה במדינות אחרות. להתיישבות החקלאית חשיבות גם בעניינים לבר כלכליים: פריסה התיישבותית, שמירה על שטחים פתוחים וערכים נופיים, והפחתת צפיפות האוכלוסין בערים המרכזיות. בישראל קיימת חשיבות ייחודית נוספת להתיישבות החקלאית, הנובעת מצורכי הביטחון הלאומי. ישובים חקלאיים רבים ממוקמים בגבולות המדינה, והם משמשים כ"חגורת הבטחון של המדינה". תפקיד ייחודי זה גורם לכך שמיקום ואפיון המשקים החקלאיים מוכתב על ידי תנאי הביטחון הלאומי, ולא על ידי שיקולים מקצועיים וכלכליים. בשל סיבה זו קיימים משקים חקלאיים הממוקמים באזורים גיאוגרפים שאינם אידיאליים לענפים שמגדלים באותם אזורים, אך הם מספקים אפשרויות פרנסה ותעסוקה לחקלאים באזורי הספר. דוגמה לכך הן הרפתות באזורים הצחיחים והחמים של עמק הירדן, הערבה והנגב.³

לכאורה, בעידן טכנולוגי ניתן היה להניח כי בכל הקשור לניהול שטחי חקלאות, לתאגידים גדולים קיים יתרון על משקים קטנים, אך הנחה זו שגויה. למשק החקלאי הקטן קיימים יתרונות מהותיים על התאגידים הגדולים. עיקר היתרונות נובעים מהזיקה השורשית לקרקע הנוצרת בעקבות החקלאות, דבר התורם לשמירת הקרקע לדורות הבאים. יתרון נוסף הוא ביזור ההכנסה החקלאית באמצעות משקים קטנים, לעומת חוות ענק בבעלות תאגידים, בהם רוב הרווח הנצבר נותר בידי מעטים. מאחר ומדובר באדמות מדינה יש הצדקה למדיניות של חלוקה שוויונית של משאב לאומי מוגבל כקרקע. החקלאות מהווה מקור פרנסה משמעותי לתושבים רבים בעיקר בפריפריה וביישובי מגזר המיעוטים. יתרונות אחרים הם מיקוד ויכולת פיתוח בנישות כלליות ייחודיות אשר לא מתאימות ליישום ביחידות יצור גדולות, מניעת ריכוזיות – במטרה לקיים שוק משוכלל ותחרותי יותר, ופיזור סיכונים, שהינו תוצאה של ריבוי יחידות יצור קטנות המצמצמות השפעות רוחב במקרה של אירוע קריסה כלכלית של יחידות ייצור גדולות.⁴

הניסיון הראשון של התנועה הציונית להפוך פועלים לאיכרים היה במושב עין גנים ליד פתח תקווה. במטרה לאפשר לאותם פועלים להתחרות בפלחים, נקבע שהגברים יעבדו כשכירים בפתח תקווה, ואילו

¹ חוק-יסוד: מקרקעי ישראל פורסם ס"ח תש"ך מס' 312 מיום 29.7.1960 עמ' 56

² רות גיבזון ואסנת גריידי שוורץ "סוגית ההסדרה החוקתית של נושאי מקרקעין והתיישבות" עמ' 13-14 פורסם באתר האינטרנט של מרכז מצילה בכתובת www.guidestar.org.il (כניסה אחרונה כאן ובלת האתרים 184.20)

³ רוני הרשקוביץ "כלים לתמיכה בחקלאות בישראל" 9-10 (2012)

⁴ רחל אלטרמן ומיכה דרוי "הזכויות במקרקעין ובדיור במושבים ובקיבוצים" 5-6 (2018)

חלק ראשון: משק חקלאי – כללי

עקרון אי מכירת הקרקע

כאמור רוב הקרקעות בישראל מנוהלות ע"י רמ"י. המדיניות הממשלתית המתייחסת למסירת קרקע חקלאית למתיישבים מוגדרת בהחלטה מס' 1 של רמ"י מ-1965.⁵ החלטה זו קובעת כי "קרקע חקלאית תימסר בדרך של חכירה בלבד... ישירות למתיישב." (החלטה מס' 1 תקרא להלן: "ההחלטה הנ"ל" או "החלטה מס' 1"). הוראה זו מבטאת את העקרון עליו עמדתו לעיל לפיו האדמה אינה ניתנת למכירה.

עוד קובעת ההחלטה הנ"ל, כי הנחלה שתמסר למתיישב תהייה בגודל קבוע ומוגבל. גודל הנחלה מהווה יחידה משקית אחת, האמורה לפרנס משפחה אחת. גודל כל אחת מהנחלות ביישוב זהה, והוא מהווה נגזרת של שטח היישוב כולו, שנקרא "שטח המשבצת". על פי ההחלטה הנ"ל הקצאת השטח למתיישב היא לצורך מגורים ולצורך עיבוד הקרקע. על מנת לאפשר את רציפות עיבוד הקרקע קובעת החלטה מס' 1 הנ"ל כללים להעברת הנחלה במקרה של פטירת המתיישב.⁶

למרות שההחלטה הנ"ל קובעת כי הקרקע תועבר ישירות למתיישב, לא נמסרה הקרקע למתיישב אלא לאגודה השיתופית, והקרקע לא הוחכרה למתיישב, אלא, האגודה העניקה למתיישב "רשות שימוש" או "רישיון משנה" לשימוש בקרקע בלבד. אותן אגודות שיתופיות להם נמסרה הקרקע הן גופים שנוצרו בתקופה שהשלטון המקומי בארץ לא היה מוסדר. תפקידן היה לשמש כמסגרת של שלטון מקומי וניהול קהילתי, וכן לדאוג לאינטרס הכלכלי של חברי האגודה בכל הקשור לשיתוף באספקה, לשיווק ולשירותים.

7

הסיבה לפער בין הוראות החלטה מס' 1, הקובעת כי הקרקע תוחכר למתיישב, לבין מה שקרה בפועל, לפיה הקרקע הועברה לאגודה השיתופית, היא היסטורית. מרבית היישובים החקלאיים הוקמו לפני הקמת מנהל מקרקעי ישראל ב-1960. כאשר הוקם המנהל, הוא היה אמור לפעול על פי הוראות החלטה מס' 1 ולהסדיר את החכרת הנחלות למתיישבים. אך באותה עת המקרקעין של המרחב הכפרי, היו רשומים כחטיבת קרקע אחת, ולכן קודם להחכרת הקרקע למתיישב צריך היה "להסדיר" ולחלק את הקרקע לנחלות עצמאיות עם גבולות ברורים, ולרשום כל חלקה באופן עצמאי ונפרד, כדי שניתן יהיה לייחס לכל מתיישב שטח קרקע מוגדר. בשל העובדה שהמנהל היה בראשית דרכו, ובשל מגבלות טכניות, לא יכול היה המנהל לעמוד במשימה זו. בנסיבות אלה נקבע מנגנון משפטי זמני, שהיה אמור להתקיים עד שיסתיימו הליכי החלוקה והרישום של הקרקע. על פי פתרון זה נמסרה באופן זמני משבצת הקרקע של היישוב כולו לאגודה השיתופית של היישוב, על מנת שהאגודה תחלק את הקרקע בין המתיישבים. האגודה ערכה חוזי שכירות זמניים קצרי מועד (תלת שנתיים) עם כל אחד מהמתיישבים. מאחר שהחוזים התייחסו לכלל משבצת הקרקע של היישוב, הם כונו "הסכמי משבצת" או "הסכם המשולש". הסכמים אלה נחתמו בין שלושה צדדים: המנהל, המוסד המיישב (קק"ל, הסוכנות היהודית, או פא"י) לבין

⁵ בינתיים הוחלפו הוראות החלטה זו בקובץ החלטות אחר ראה אתר מינהל מקרקעי ישראל בכתובת

<http://www.capitax.co.il/Attachments/43535-08-14.pdf>

⁶ ורד דשא המשפט החקלאי בישראל עמ' 161-162 (2014)

⁷ שם, עמ' 246-247